

Історик Павло Гай-Нижник: Виважена дерусифікація має завершитись за рік, інакше може початися хаос і вандалізм

ВАЛЕРІЯ ЧЕПУРКО

17 червня

Опубліковано: Історик Павло Гай-Нижник: Виважена дерусифікація має завершитись за рік, інакше може початися хаос і вандалізм // КП в Україні. – 2022. – 17 червня. [Електронний ресурс] <https://kp.ua/ua/politics/a651262-istorik-pavlo-haj-nizhnik-vivazhena-derusifikatsija-maje-zavershitis-za-rik-inakshe-mozhe-pochatisja-khaos-i-vandalizm>

При Міністерстві культури та інформаційної політики створено Експертну раду з питань дерусифікації, декомунізації та деколонізації. Про завдання, покладені на новий орган, і питання, які він зможе вирішувати, «КП в Україні» спілкується із **заступником директора Науково-дослідного інституту українознавства Міносвіти істориком Павлом Гай-Нижником.**

Пам'ятники, автори, назви вулиць

- Павле, розкажіть, як формувалася рада. Вас до її складу внесли чи ви самі зголосилися?

- Міністерство культури спільно з Інститутом національної пам'яті провели три великих «круглих столи», на яких розбирали окремо теми: топоніміка, монументальне мистецтво і загальна присутність в культурі. До цих обговорень були запрошені експерти – історики, культурологи, мистецтвознавці, театральні діячі.

3

Заступник директора Науково-дослідного інституту українознавства Міносвіти Павло Гай-Нижник. Фото: facebook.com/hai.nyzhnyk

Експертів, які давали найбільш конструктивні пропозиції, запросили до участі в раді. Таке запрошення отримав і я.

- Уже були засідання? Як буде працювати рада?

- Перше засідання має відбутися в п'ятницю, 17 червня. Наша рада – це дорадчий експертний орган, який робитиме комплексний аналіз з кожного конкретного питання чи об'єкта, а особливо зі спірних чи суперечливих питань щодо тих чи інших пам'яток культури.

Даватиметься оцінка, чи становить об'єкт культурну цінність, чи автор не був антиукраїнським діячем і чи персонаж, який відтворений, не брав участі в репресіях або загалом в антиукраїнській діяльності.

На основі експертної оцінки будуть видані рекомендації.

- В роз'ясненні Мінкульту, яке було оприлюднене, йшлося про монументальні споруди. Але ж, мабуть, не тільки заради пам'ятників

створювалось таке авторитетне зібрання. Наприклад, чи буде обговорюватися доля російської літератури в школах, у вишах?

- Так, ітиметься не тільки про пам'ятники. Йтиметься про певних персонажів (авторів) російської літератури, які не можуть бути представлені в освітньому просторі. А також про назви вулиць, про видання тих чи інших авторів – чи немає в їхніх творах українофобії.

Ми охопимо широке коло питань.

Безпечно демонтувати, а не ліквідувати

- А чи не станеться так, що проблему забюрократизують? От Національна опера вирішила для себе виключити з репертуару твори російських композиторів, і все.

- Нагадаю, що рада – це дорадчий орган, який насамперед буде вирішувати спірні питання, де немає абсолютної ясності. Пам'ятники Леніну не має сенсу обговорювати. А от знесення іншого пам'ятника чи перейменування вулиці може викликати дискусію щодо особи.

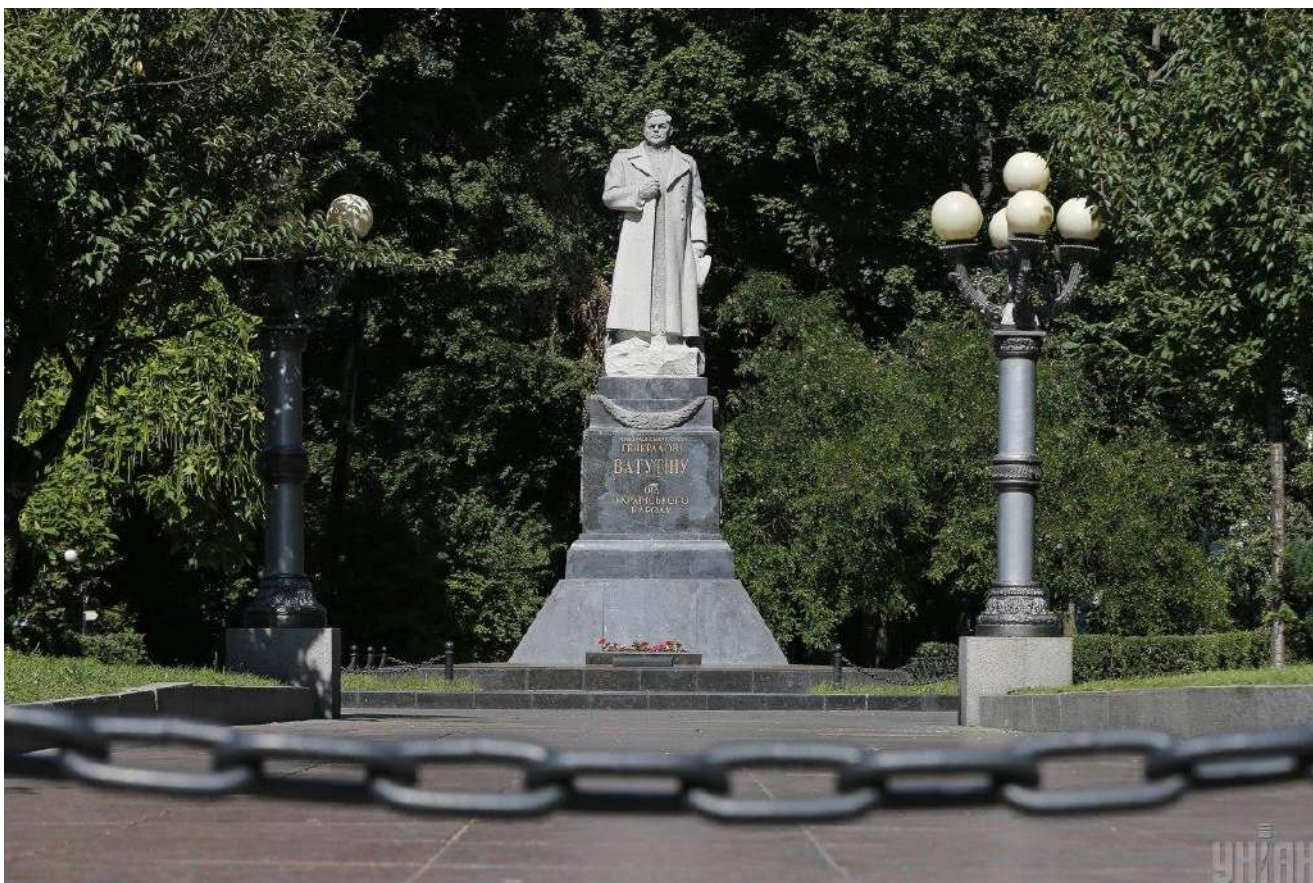
Це по-перше. По-друге, маємо вирішити питання, що з цим пам'ятником робити? Скульптура або монумент може становити культурну цінність, тому її, як витвір мистецтва, не можна руйнувати. А персонаж займав антиукраїнську позицію. Тож виникатиме питання розумного і виваженого рішення.

Скульптура або монумент може становити культурну цінність, тому її, як витвір мистецтва, не можна руйнувати. А персонаж займав антиукраїнську позицію. Демонтувати – і в музей.

- На вашу думку, що робити в таких випадках?

- Такі об'єкти потрібно безпечно демонтувати. Не ліквідувати, а обережно зняти і передати в певний музей. Наприклад, якщо йдеться про пам'ятник Пушкіну, який становить мистецьку вартість. Не сам Пушкін, який пішов би за російським кораблем на... дно, а витвір митця - скульптора тощо.

Якщо не робити таких експертних оцінок і не тримати процес під контролем, може початися хаос і сваволя, плюндрування навіть цінних пам'яток з погляду мистецтва.

Історик вважає, що ні пам'ятнику, ні могилі Ватутіна не місце у парку. Але, щоб прибрати, треба дотримуватись закону, етичних та санітарних норм. Фото: Гонтар Володимир/ УНІАН

Музей обіцяли, але не зробили

- Свого часу хотіли створити «парк радянського періоду», навіть землю під нього шукали, а так нічого і не зробили.

- Погано, що не зробили. Бо питання не тільки в пам'ятниках, а в політиці пам'яті. Адже до об'єктів в такому музеї були б відповідні стенди, пояснення. Скажімо, що такий-то діяч здійснював антиукраїнську політику, проте його образ у бронзі чи граніті втілив талановитий скульптор, який зробив витвір мистецтва. Тому було б зрозуміло: скульптура не стоїть на вулиці чи в іншому публічному місці, позаяк у ній відтворений злочинець. Але пам'ятка перебуває в музеї, бо це мистецький витвір.

Таким чином вирішуються одразу три проблеми: збереження витвору мистецтва, знищення антиукраїнської пропаганди і проведення просвітницької акції для молоді, яка мало обізнана з радянським чи імперсько-колонізаційним - і не лише, до речі, російським - періодом.

Так і з назвами вулиць або ж міст. Потрібно здійснити фахове роз'яснення, адже часто люди не знають, що то була за особа, діяч чи подія і наскільки вона з історичної точки зору є частиною української чи антиукраїнської минувшини. Бо ж пересічно: назва нібито гарна, місцеві обивателі до неї звикли.

- Трохи соромно, але от я багато років вважала, що станцію метро «Петрівка» названо за територією, як «Шулявську». Тільки після перейменування зрозуміла, що вона була на честь комуніста Петровського.

- Петровський не просто комуніст. Він людина, яка підписувала накази про репресії, про червоний терор в Україні і Голодомор. Крім того, він один із тих, то допомагав Сталіну здобути владу. Тобто він не просто діяч більшовицької партії й душитель УНР, а людина, руки і душа якої суцільно в крові українців. Хоч сам і розмовляв українською мовою.

Напруга на такому ґрунті нам не потрібна

- В західних областях, які найменше постраждали, знесли Пушкіна. В Харкові, який зазнав великих руйнувань, пам'ятник стоїть. Як правильно?

Якщо не робити експертних оцінок і не тримати процес під контролем, може початися хаос і сваволя, плундрування навіть цінних пам'яток з погляду мистецтва.

- Це і є завданням нашої ради – не допустити хвилі вандалізму, але в той же час публічно пояснити, чому та чи інша фігура підпала під декомунізацію чи дерусифікацію.

Наприклад, у нас, у Києві, Ватутін стоїть у центрі урядового кварталу поряд з Верховною Радою – усе це досить неоднозначно і навіть ганебно.

- Але це могила, на могили декомунізація не поширюється.

- Так, це могила. Але там насправді весь парк – суцільна могила. Там розстріляні «арсенальці», захисники УНР, там лежать навіть німецькі солдати часів Першої світової війни. Лежить Ватутін, і лежить маленький син гетьмана Скоропадського, який помер у 1918 році.

Проблема не в тім, щоб зняти пам'ятник Ватутіну. Йому – і пам'ятнику, і особі, і трупу - там не місце. Але слід вирішити, що робити з могилою, зокрема з точки зору закону, етичних норм і дотримання відповідних процедур.

Є певні правила щодо перепоховань решток людей, аби не чинити наруги над останками чи, скажімо, дотриматися санітарних норм. Тож без підтримки владних структур таку процедуру організувати важко.

А якщо все залишати, як є, то це означає – свідомо і безвідповідально провокувати людей на акти вандалізму. Навіть з кращих мотивів патріотичної свідомості. Адже якщо раніше, наприклад, пам'ятник внесли до реєстру національної культурної спадщини, то поліція мусить його охороняти. Відтак може виникнути внутрішня напруга, суспільний спротив і протистояння, а вони нам на такому ґрунті не потрібні, тим паче – під час війни.

Не виплеснути з водою дитя

- І все-таки як щодо Олександра Пушкіна, навколо якого точиться запекла дискусія?

- Моя особиста думка, що його пам'ятників в Україні забагато, а якщо більш конкретно – не доречно мати взагалі. І не лише його, а й будь-кого з Московії-Росії. Пушкін не мав відношення до України, у його спадщині є антиукраїнські твори. Поема «Полтава» насичена антимазепінськими рядками, україноненависницькими випадками, під ноги кидається будь-яка українська

ідея. Є листування, де Пушкін висловлював образливі епітети на адресу українців.

Питання не стоїть у забороні творчості Пушкіна чи іншого російського письменника. Будь-яка людина може читати на свій розсуд. Але постаті, які ненавиділи Україну і українців, не можуть бути на наших вулицях, у нашому публічному, інформаційному чи освітньому просторі, як і їхні твори. Толерувати ненависників свого народу є злочином перед собою та превентивним геноцидом щодо нащадків.

Якщо брати рівень світової культури, то той же Пушкін став відомий тільки тому, що імперія штучно і насильно привертала увагу до своїх діячів, їх штампувати мільйонними перекладами і мільйонними накладами, гвалтуючи культурний простір інших народів. Українська література і культура були затиснуті в лещата історико-культурного гетто.

- Ви теж прожили певний шмат життя в Радянському Союзі, ви згодні відмовитися геть від усього, що з тим періодом пов'язано?

- Є зразки і творчості, і монументальні витвори, які були створені в радянські часи. Це історичний і доконаний факт. Певні з них становлять мистецьку і творчу культурну цінність. І саме тому потрібні фахівці, щоб з водою зі штампованої діжки не виплеснути дитину унікальності.

Петровський не просто комуніст. Він людина, яка підписувала накази про репресії, про червоний терор в Україні і Голодомор.

Певні українські письменники, поети, митці часів СРСР були вимушено лояльними до режиму. Це неприємна, але історична правда. І не тільки українська.

Становище безвихіддя та тоталітаризму також народжувало унікальну творчість, як з точки зору палітри примітивізму чи пристосуванства, так і з огляду геройського самостійництва чи любовної лірики або ж поезії про любов до рідної мови чи батьківщини.

То ж треба чи не треба таких українських митців викидати з української історико-культурної пам'яті і кого в ній виокремити, усвідомити і пошанувати – крихке питання, але також націєтворче завдання.

Доба бездержавництва та іноземного поневолення не була добою творчої амнезії народу, вона була нервом його відкритої духовно-історичної рани. Люди жили і творили в ім'я України, для українців і для всього людства. І це є викликом для нас – сучасних: дати пояснення, чому вони були змушені те чи інше робити.

Навіть більше – можливо, для когось це відкриття, але більшість з нині відомих і поважних українських письменників, діячів, які сиділи в тюрмах Союзу і зараз приписані до дисидентів, ніколи не домагалися самостійної України. Навіть не заперечували радянський лад, а просто хотіли того, що записано було в тамтешній Конституції – забезпечити всім рівні права на розвиток національної культури.

Пам'ятник Булгакову біля будинку, де він жив, на Андріївському узвозі. Фото: Олег Юнаков//ru.wikipedia.org

Не можна скрізь називати вулиці одними й тими ж іменами

- Сьогодні уже піднімають питання, що треба перейменувати проспекти Миколи Бажана, Павла Тичини. Чи не занадто ми захоплюємося цими перейменуваннями?

- У цьому напрямі важливо не перегнути палицю щодо людей, які були лояльними до окупаційної радянської влади, але спромоглися мати український стрижень у творчості. Тобто архіважливо нині нам у боротьбі з російськими, «советськими», виразками не почати діяти, як діяли комуністи чи москалі. І це теж виклик. Експерти мусять пояснити, чому не можна таврувати геть усіх творчих українців, які не за власним вибором народилися і жили в Союзі.

- Як краще: перейменовувати вулиці на честь нових людей чи повертати історичні назви? В Союзі вулиці перейменовували, тепер ми виправляємо. А героїв можна шанувати і в меморіальних дошках.

- Я вважаю, що людина, яка приїздить до якогось українського міста, мусить побачити його «родзинку». Не можна, аби скрізь вулиці були названі одними й тими ж іменами. Адже то буде українізована версія російської світоглядної матриці.

Так, звісно, може бути назва, яка підкреслює історичну спадщину. Як у Києві Кожум'яцька або Звіринецька. І в той же час в різних регіонах країни є діячі, які там народилися і варті пам'яті та вшанування. Є новітні письменники, які відійшли в кращий світ. Зрештою, це виховання нашого майбутнього. Молода людина повинна розуміти, що якщо буде жити для України – то Україна-ненька її не забуде.

Ми не можемо діяти як варвари

- Чи буде розглядатися питання про вилучення книг російських і білоруських авторів із бібліотек?

- Це питання може розглядатися, але залежно від того, якими саме є автори чи твори. Якщо це пропагандистські штамповки – то одна річ. Але якщо це цінні твори теоретичні, то вони будуть предметом дослідження комунізму чи тоталітаризму. Вони підуть в запасники, спеціальні відділення, вони призначені для вчених, літературознавців радянської доби, для аналітики друкарського мистецтва, бо воно вже скоро теж буде музейним експонатом. Навіть для вивчення редакторської роботи - як автора друкували в 50-х, 70-х роках, які робили вставки і вилучення.

Якщо брати рівень світової культури, то той же Пушкін став відомий тільки тому, що імперія штучно і насильно привертала увагу до своїх діячів.

Молоді чи пересічним громадянам читати Сталіна немає сенсу. А фахівцям є сенс. Саме тому підбираються спеціалісти, які тверезо розглянуть всі ці питання, а не підуть за покликом юрби. Те, що знищиш

імпульсивно, потім не відновиш. Ми не можемо діяти як варвари – палити книжки і викидати на смітник.

- Багато з тих, хто виростав на класиці, ментально не готовий від неї відмовитись. Найбільше поборників навіть не у Пушкіна – у Михайла Булгакова.

- Кожна людина зберігає свободу читання. Мова ж не про твори. Найбільше нарікань до Булгакова через «Білу гвардію». А от мені як історику вона цікава, тому що це художня хроніка. Він передав настрої певної частини Києва того часу. Так, проросійської частини, що тяжіла до «білих», але ця частина людей була. І Булгаков це передав. Не стільки свої настрої, скільки настрої прошарку, який бачив і до якого належав.

Є багато російськомовних творів, які гарно написані. Але проблема в тому, що в кожного автора є кращі і гірші твори. Можна читати малюкам вірш про берізку, а потім діти поцікавляться в інтернеті, що це за особистість. І виникне непорозуміння, чому в іншому вірші ця ж людина прославляла Росію, яка вбиває українців.

То чому в шкільній програмі ми маємо таку особу популяризувати? Чому в кожному місті має стояти Пушкін, а не Гейне і не Шекспір?

Картини залишаться в музеях

- **Що робити з картинами російських художників? В Києві хороше зібрання Шишкіна, Васнецова, Поленова.**

- Вони будуть в залах іноземного мистецтва. Як Ван Гог, Рубенс. Хай люди приходять, дивляться. А якщо на картині Сталін і радісні українські діти

Архіважливо нині нам у боротьбі з російськими, «совєтськими», виразками самим не почати діяти, як діяли комуністи чи москалі.

дарують йому квіти – то це в музей тоталітарного періоду, але не знищувати. Щоб наочно можна було побачити, як діяла в ті часи пропаганда.

А якщо рекламні плакати однакові були по всіх містах, то немає сенсу їх зберігати, бо вони не несуть художньої цінності. Один примірник теж віддати в тоталітарний музей чи музей історії.

- **Скільки років знадобиться на розумну дерусифікацію?**

- Процес мав початися ще в 90-му році, але що сталося, те сталося. Я не вважаю, що дерусифікація має бути довгою, зараз не ті часи, щоб провокувати людей. З технічної точки зору не так багато речей на публічному просторі, які становили б складність для демонтажу, якщо вони не мистецькі. А якщо мистецькі, то треба охайно демонтувати і перевезти на зберігання.

Я думаю, якщо держава діятиме оперативно і розумно, то все це можна буде закінчити за рік. Бо інакше народ сам декомунізує і дерусифікує навіть те, що не повинно підпадати під руйнування.

Павло Гай-Нижник